

Actief Burgerschap

o.b.s. de Wezeboom
Ruinerwold (Oosteinde)

1. Bovenschools gedeelte

Actief Burgerschap

Actief burgerschap verwijst naar de bereidheid en het vermogen deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren.

Daarbij gaat het ons om het kúnnen en wíllen participeren in de samenleving. Op onze scholen gaat het bij burgerschap ook expliciet om dóén: actief en betrokken omgaan met diversiteit, acceptatie en tolerantie.

Sociale integratie

Sociale integratie verwijst naar deelname van burgers (ongeacht hun etnische of culturele achtergrond) aan de samenleving, in de vorm van sociale participatie, deelname aan de maatschappij en haar instituties en bekendheid met en betrokkenheid bij uitingen van de Nederlandse cultuur.

Kerdoelen

Veel van de kerndoelen zijn met burgerschap en integratie verbonden: direct, zijdelings of in voorwaardelijke sfeer. Voor het openbaar primair onderwijs De Wolden gaat het voornamelijk over de volgende kerndoelen:

Aan integratie en burgerschap gerelateerde kerndoelen:

36. De leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de burger.
37. Leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.
38. De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen en ze leren respect op te brengen voor verschillen in opvattingen.

Aan integratie en burgerschap gerelateerde aspecten van kerndoelen:

34. De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.
35. De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.
39. De leerlingen leren met zorg omgaan met het milieu.

Deze kerndoelen drukken voor ons de wenselijke opbrengsten uit m.b.t. burgerschap en integratie.

Basiswaarden van de democratische rechtstaat

Onderwijs in burgerschap en integratie in onze scholen begint bij ons bij de basiswaarden van onze rechtstaat. Die basiswaarden dragen de leerkrachten uit naar elkaar, naar de kinderen, naar de ouders, naar de samenleving. In ons onderwijs gaan wij uit van deze basiswaarden en op onze scholen corrigeren wij uitingen van leerlingen die in strijd zijn met de basiswaarden.

1	Vrijheid van meningsuiting
	Betekent voor ons dat je mag schrijven of zeggen wat je denkt, ook dat je tegen opvattingen van andere in mag gaan. Iedereen mag dus ook zijn of haar geloof uitdragen, of zijn of haar mening aan anderen voorhouden. Daarbij moet je je wel houden aan de wet.
2	Gelijkwaardigheid
	Betekent voor ons dat mensen van gelijke waarde zijn. Daarbij maakt het niet uit wat je denkbeelden zijn of wat je gelooft. Je hoeft niet te vinden dat die denkbeelden of gebruiken zelf waardevol zijn, maar wel dat mensen met andere denkbeelden en gebruiken niet minder waard zijn dan jij, of dan jouw groep.
3	Begrip voor anderen
	Betekent voor ons dat je probeert te begrijpen waarom mensen of groepen bepaalde denkbeelden of gebruiken hebben: wat is de achtergrond daarvan en waarom is dat belangrijk voor een ander?
4	Verdraagzaamheid
	Betekent voor ons dat je de mening of het gedrag van een ander accepteert, ook al ben je het er helemaal niet mee eens. En het betekent ook dat je ieder ruimte wilt geven om zo'n mening of zulk gedrag te hebben. Natuurlijk moet iedereen zich daarbij wel houden aan de wet.
5	Autonomie
	Betekent voor ons dat iedereen zelf kan bepalen wie hij/zij wil zijn en hoe hij/zij zijn/haar leven wil leiden. Ieder is dus bijvoorbeeld vrij om zelf te bepalen welke denkbeelden of welk geloof voor hem/haar belangrijk is. Daarbij moet je wel houden aan de wet.
6	Afwijzen van onverdraagzaamheid
	Onverdraagzaamheid houdt voor ons in dat je vindt dat andere mensen of groepen, dingen waar jij het niet mee eens bent, niet zouden mogen denken of doen en dat je het niet nodig vindt dat ieder de ruimte krijgt om zo'n mening of zulk gedrag te hebben.
7	Afwijzen van discriminatie
	Discriminatie betekent voor ons dat mensen of groepen bij anderen achtergesteld worden, of dat je vindt dat er voor mensen met andere denkbeelden of gebruiken niet zoveel ruimte hoeft te zijn, of dat die denkbeelden of gebruiken misschien zelfs verboden moeten worden.

Onderwijstoezicht

Bij de vormgeving en ontwikkeling van ons onderwijs in Actief Burgerschap en Sociale Integratie houden wij rekening met de kwaliteitsindicatoren waarmee de onderwijsinspectie de kwaliteit van ons onderwijs op dit punt. Daarbij gaat het om de onderstaande indicatoren met hun respectievelijke aandachtspunten:

Indicator 1.8

De school waarborgt de kwaliteit van het onderwijs gericht op de bevordering van sociale integratie en actief burgerschap met inbegrip van het overdragen van kennis over en kennismaking met de diversiteit in de samenleving.

Indicator 3.9

De school heeft een aanbod gericht op bevordering van sociale integratie en actief burgerschap, met inbegrip van het overdragen van kennis over en kennismaking met de diversiteit van de samenleving.

Kwaliteitszorg (indicator 1.8)

	Aandachtspunt
1	Visie en planmatigheid
2	Verantwoording
3	Inzicht in resultaten
4	Inzicht in risico's

Onderwijsaanbod (indicator 3.9)*

	Aandachtspunt
5	Sociale competenties
6	Openheid naar samenleving
7	Basiswaarden democratische rechtsstaat
8	School als oefenplaats

* Minimaal 2 van de 4 zijn in de praktijk voldoende zichtbaar

Kernbegrippen burgerschapsvorming PO

Het onderwijs in Burgerschap en Integratie groeperen wij rond de 3 kernbegrippen die het SLO ons aanreikt.

1. Identiteit

Om adequaat aan de samenleving deel te nemen moet je weten wie je zelf bent, waar je voor staat en moet je je bewust worden van wie je bent ten opzichte van anderen. Daarbij gaat het om vragen als:

- Bij wie voel ik me thuis
- Waar hoor ik bij?
- Uit welk milieu kom ik?
- Wat betekent het voor mij dat ik een jongen/meisje ben?
- Wat is mijn etnische afkomst?
- Hoor ik bij een geloofsgemeenschap?

Reflectie op dit soort vragen vindt op onze scholen plaats bij godsdienst/levensbeschouwing en bij het gebruik van methoden voor sociaal-emotionele vorming.

2. Democratie

Om adequaat deel te nemen aan onze maatschappij, moet je weten hoe een democratische samenleving werkt. Relevante vragen zijn daarbij:

- Wat zijn de spelregels van de democratie?
- Wat zijn de grondrechten en wat zijn de maatschappelijke plichten?
- Waarover mag ik meepraten en meebeslissen?
- Hoe ga ik om met diversiteit?

Op onze scholen leren leerlingen niet alleen over democratie en hoe de samenleving in elkaar zit, maar leren ze ook deelnemen aan democratische processen door oefening in de praktijk. Bijvoorbeeld door zich vaardigheden eigen te maken om conflicten op te lossen. En die vaardigheden in de praktijk te brengen. De school als oefenplaats.

3. Participatie

Actief Burgerschap betekent voor onze scholen ook dóén: deelnemen aan de samenleving. Participatie betekent zowel:

- deelname een politiek besluitvorming (relatie burger-overheid)

- deelname aan maatschappelijke verbanden (burgers onderling)

Op school leren kinderen kennismaken met maatschappelijke verbanden en leren ze vaardigheden en houdingen aan om actief mee te doen in de samenleving. Op onze scholen leren leerlingen inspraak te hebben en worden ze uitgedaagd om initiatief te nemen en verantwoordelijkheid te dragen.

In schema: (Bron: SLO)

1	Democratie
1.1	Democratische rechtsstaat <ul style="list-style-type: none"> • Democratie in Nederland • Trias Politica • Rechten en plichten
1.2	Democratische basiswaarden <ul style="list-style-type: none"> • Vrijheid van meningsuiting • Gelijkwaardigheid
1.3	(politieke) besluitvorming <ul style="list-style-type: none"> • Macht • Verkiezingen • Landsbestuur • Gemeentelijk bestuur
2	Participatie
2.1	Inspraak en medezeggenschap <ul style="list-style-type: none"> • Structuur en instituties • Publiek debat
2.2	Participatiemogelijkheden voor jongeren <ul style="list-style-type: none"> • Clubs en verenigingen • Vrijwilligerswerk
2.3	Verantwoordelijkheid <ul style="list-style-type: none"> • Goede doelen • Solidariteit
3	Identiteit
3.1	Wie ben ik? <ul style="list-style-type: none"> • Zelfbeeld • Zelfwaardering • Eigen achtergrond • Identiteit
3.2	Religieuze/levensbeschouwelijke stromingen <ul style="list-style-type: none"> • Geloof • Stromingen • Godsdienstvrijheid
3.3	Multiculturele samenleving <ul style="list-style-type: none"> • Pluriformiteit • Etnische groepen in de samenleving • Integratie • Nationale identiteit
4.4	Respect voor diversiteit <ul style="list-style-type: none"> • Waarden en normen • Ik en de ander • Tolerantie

Brede aanpak

Op onze scholen is Burgerschap niet een apart vak of leerstofgebied. Burgerschap zit bij ons verweven in het totaal van ons curriculum, waarbij we 3 aspecten onderscheiden:

1. Onderdelen van het curriculum

Wij hanteren nadrukkelijk geen integrale methode voor burgerschapsvorming, voorzover die al zou bestaan. Op onze scholen zitten onderdelen van burgerschap in:

- de verschillende onderwijsmethoden;
- methoden die zich specifiek richten op onderdelen van identiteitsvorming:
 - methoden voor sociaal-emotionele vorming
 - methoden voor godsdienstige vorming/levensbeschouwing
 - methoden voor geestelijke stromingen
- onderdelen bij geschiedenis, aardrijkskunde en wereldoriëntatie die zich specifiek op democratie richten

2. Schoolbrede, leergebiedoverstijgende activiteiten

Op onze scholen gaat hierbij met name om zaken die spelen in het pedagogisch klimaat van de school:

- hoe participeren leerlingen in school?
- hoe is de pedagogische omgang tussen leerlingen en medewerkers?

3. Buitenschoolse activiteiten

Hierbij gaat het om het contact dat leerlingen via de school hebben/krijgen/ontwikkelen met maatschappelijke organisaties.

Planmatige aanpak

Met inachtneming van het onderhavige visiedocument als basis heeft elk van onze scholen zijn eigen schoolspecifieke aanpak en uitwerking van Actief Burgerschap en Sociale Integratie (B-deel). Voor de schoolspecifieke uitwerking baseren de scholen zich op 2 instrumenten die als bijlage aan ons visiedocument zijn toegevoegd, te weten:

- C1. Stappenplan voor schoolbeleid
- C2. Leerplankundig model

Daarnaast kan iedere school gebruik maken van het instrument: "Checklist Burgerschapsvorming in school".

Vanaf het schooljaar 2009-2010 verantwoorden alle scholen voor openbaar primair onderwijs De Wolden in de schoolgids de visie op Actief Burgerschap en Sociale Integratie en de wijze waarop ze daar invulling aan geeft

2. Schoolspecifiek gedeelte

Inventarisatie

Bij het opstellen van dit plan hebben we het algemene gedeelte van Stichting Wolderwijs gebruikt en zijn wij voornemens om het actieve burgerschap, in de school te inventariseren.

Ontwikkeling

Voor de inventarisatie maken wij gebruik van een checklist (zie bijlage). Deze zullen wij, schooljaar 2019-2020 invullen, waarop wij ons plan kunnen herschrijven en het lesaanbod evt. kunnen aanpassen.

Visie

Onze visie sluit aan bij de motto van Stichting Wolderwijs, namelijk: *Wolderwijs Ontwikkelt*

Wij staan voor:

Professionele leerkrachten die leerlingen coachen en begeleiden in het zelfstandig, zelfredzaam en zelfverantwoordelijk zijn voor hun eigen leerproces, zodat zij zich optimaal kunnen ontplooiën.

Via stimulerende interactie leren wij de leerlingen om hun eigen gedrag te sturen en het beste uit zichzelf te halen.

Je mag zijn wie je bent!

De voorwaarden die wij hiervoor scheppen zijn:

- Leerkrachten die in ontwikkeling blijven
- Uitdagen en inspirerende leeromgeving
- Een veilige (leer)omgeving
- Respectvol gedrag op school. Hieronder verstaan wij:
 - o Zelfrespect hebben
 - o In dialoog gaan met elkaar
 - o Waardering hebben voor elkaar (empowerment)
 - o Aandacht hebben voor elkaar
 - o Nieuwsgierig zijn naar elkaar toe
 - o In kunnen leven in anderen

Visie op burgerschap:

Leerlingen groeien op in een steeds complexere, pluriforme en multiculturele maatschappij. Onze school vindt het belangrijk om de leerlingen op een goede manier voor te bereiden op de maatschappij. Ook nu al maken onze leerlingen deel uit van de samenleving. Aandacht besteden aan Burgerschap en sociale integratie is een wettelijke opdracht. Op school is Burgerschapsvorming niet een apart vak. Het is verweven met ons hele onderwijsaanbod. Onderwijs in Burgerschap krijgt op school aandacht in de vorm van:

1. Kennis en kennisoverdracht

Over bijvoorbeeld: geestelijke stromingen, democratie, discriminatie, rechtspraak, verkiezingen.

2. Houding/attitude

Bijvoorbeeld samenwerken, samen spelen, verantwoordelijkheid, zelfstandigheid

3. Reflectie en meningsvorming

Bijvoorbeeld omgaan met levensvragen, waarden en normen

4. Sociale vaardigheden

Hoe ga je om met jezelf, met anderen, met de omgeving. Een goed voorbeeld daarvan is onze emotie boom. Een methodische aanpak van omgaan en bespreekbaar maken van gevoelens.

5. School als oefenplaats

Bijvoorbeeld: schoolregels, klassenregels, oefenen in democratie, leren omgaan met conflicten.

6. Gerichtheid op de buitenwereld

Bijvoorbeeld de excursies die we maken, voorlichting op school door verschillende instanties

7. Basiswaarden

Op onze school hanteren wij de basiswaarden van de democratische rechtsstaat:

- Vrijheid van meningsuiting
- Gelijkwaardigheid
- Begrip voor anderen
- Verdraagzaamheid
- Autonomie
- Afwijzen van onverdraagzaamheid
- Afwijzen van discriminatie

Ongewenste opvattingen, houdingen en gedragingen van onze leerlingen corrigeren wij.

Koppeling onderwijs en actief burgerschap:

Op o.b.s. de Wezeboom stellen we dat actief burgerschap een geïntegreerd onderdeel van ons onderwijs is. Het is dan ook geen apart vak op het rooster, maar is ondergebracht in alle andere vakken.

Op o.b.s. de Wezeboom vindt het actief burgerschap zijn plek in de verschillende thema's waarmee gewerkt wordt (IPC). Tijdens de kringactiviteiten wordt dit vaak besproken. Ook zullen er incidentele gesprekken plaatsvinden tussen de leerkracht en leerlingen of tussen leerlingen onderling die hieronder te scharen zijn.

In alle klassen wordt gekeken naar SchoolTV, horend bij Nieuwsbegrip XL. De kerndoelen betreffende het actief burgerschap worden hierin allemaal behandeld.

Doelen

Afleidend uit de visie op Actief Burgerschap, hebben wij het volgende doel opgesteld:

- Het bevorderen van deelneming en betrokkenheid in onze huidige maatschappij.

*We zullen onze leerlingen stimuleren om in verschillende opzichten, zoals in politiek, sociaal, cultureel en economisch opzicht, te handelen volgens de algemeen geldende waarden en normen.

*Om dit doel te bereiken zullen wij onze leerlingen op verschillende manieren; SchoolTV, Nieuwsbegrip, met de wereld om hen heen in aanraking brengen.

Aanbod

De (kern)doelen van actief burgerschap komen ruimschoots aan bod in ons IPC curriculum. Dagelijks wordt aan allerlei aspecten aandacht besteed.

IPC is een doorgaande leerlijn van groep 1 t/m groep 8

Verantwoording

De volgende tekst is opgenomen in de algemene schoolgids van Stichting Wolderwijs:

Burgerschap en sociale integratie

Leerlingen groeien op in een complexe maatschappij. De scholen vinden het belangrijk om de leerlingen op een goede manier voor te bereiden op de maatschappij. Immers, leerlingen maken deel uit van de samenleving.

Aandacht besteden aan 'Burgerschap en sociale integratie' is voor basisscholen een wettelijke opdracht. Op de scholen is burgerschapsvorming geen apart vak. Het is verweven met en in het hele onderwijsaanbod. Onderwijs in burgerschap krijgt op scholen aandacht in de vorm van:

- Kennis en kennisoverdracht van waarden en normen. In de lessen komen o.a. geestelijke stromingen, democratie, discriminatie, rechtspraak en verkiezingen aan bod.
- Aandacht voor samenwerken, samen spelen, verantwoordelijkheid geven en nemen, zelfstandigheid. Hierbij spelen reflectie en meningsvorming een rol. Het handelt om het omgaan met levensvragen, waarden en normen binnen onze maatschappij en wat je eigen positie daarin is.
- Sociale vaardigheden; Hoe ga je om met jezelf, met anderen, met de omgeving.
- School als oefenplaats; Je vindt de maatschappij in school terug. Binnen de school leren we (elkaar) hoe om te gaan met conflicten, wordt uitgelegd hoe Nederland is georganiseerd en wat democratie eigenlijk inhoudt.
- Gerichtheid op de buitenwereld; De scholen willen de leerlingen zo breed mogelijk voorbereiden. Dit vindt u terug in excursies en voorlichting door verschillende instanties over allerlei onderwerpen.
- Basiswaarden; De scholen hanteren basiswaarden van de democratische rechtsstaat:
 - Vrijheid van meningsuiting
 - Gelijkwaardigheid
 - Begrip voor anderen
 - Verdraagzaamheid
 - Autonomie
 - Afwijzen van onverdraagzaamheid
 - Afwijzen van discriminatie

Bijlage: Stappenplan voor schoolbeleid

1. Inventarisatie

- Inventariseer op schoolniveau wat je al doet aan brede aanpak.
- Gebruik hiervoor de "Checklist Burgerschapsvorming in school".
- Maak onderscheid tussen "leerkrachtafhankelijke activiteiten" en schoolbeleid

2. Ontwikkeling

- Breng "blinde vlekken" en verbeterwensen in kaart

3 Visie

- Formuleer een schoolbrede visie op Burgerschap en betrek daarbij 4 categorieën van competenties:
 - a. kennis
 - b. houdingen/attitudes
 - c. vaardigheden
 - d. reflectie

4. Doelen

- Formuleer als afgeleide van de visie doelen voor burgerschap

5. Aanbod

- Maak een overzicht van het onderwijsaanbod/de activiteiten per leerjaar met gebruikmaking van de inventarisatie bij 1

6. Ontwikkelplan

- Geef planmatig weer hoe je verbeteringen in aanbod/activiteiten gaat aanpakken

7. Aanpak strijdigheid met basiswaarden

- Beschrijf hoe de school omgaat met ongewenste houdingen, opvattingen en gedragingen.

8. Verantwoording

- Verantwoordt het schoolbeleid inzake burgerschap naar ouders d.m.v. de schoolgids.

Bijlage: Leerplankundig model SLO bron: Een basis voor Burgerschap, 2006

1. Domein Democratie

	Leerinhouden			Ervaringen	
	Kennis/inzicht	Vaardigheden	Houdingen	Binnenschools	Buitenschools
PO 7/8	<ul style="list-style-type: none"> - Democratie - Republiek: ontstaansgeschiedenis Nederland als republiek - Europese gemeenschap Verenigde Naties - Wetten - Politieke partijen - Machtsmisbruik, onderdrukking, recht en onrecht - Rechtspraak - Kinderrechten 	<ul style="list-style-type: none"> - Kritische vragen kunnen stellen bij maatschappelijke ontwikkelingen - Informatie beoordelen - Eigen standpunt toelichten en verdedigen in discussie - Voor- en nadelen democratie, republiek en monarchie beargumenteren 	<ul style="list-style-type: none"> - Gelijke behandeling etnische groepen - Solidariteit - Vertrouwen in instituties en instellingen - Kritische houding t.a.v. maatschappelijke kwesties 		
PO 4/6	<ul style="list-style-type: none"> - Monarchie, dictatuur, democratie - gemeentebestuur en landsbestuur 	<ul style="list-style-type: none"> - Afspraken nakomen en in groep oplossingen vinden bij conflicten/problemen - Eigen standpunt bepalen en bijstellen - Omgaan met kritiek 	<ul style="list-style-type: none"> - Gelijke behandeling jongens/meisjes - Vreedzaamheid - Anderen de gelegenheid geven zich te uiten - Neerleggen bij meerderheidsbesluit groep 		
PO 1/3	<ul style="list-style-type: none"> - Regels/afspraken 	<ul style="list-style-type: none"> - Meedoen aan gesprekken in de groep - Afspraken die in de groep gemaakt zijn nakomen 	<ul style="list-style-type: none"> - Luisteren - Afspraken nakomen 		

2. Domein Participatie

	Leerinhouden			Ervaringen	
	Kennis/inzicht	Vaardigheden	Houdingen	Binnenschools	Buitenschools
PO 7/8	<ul style="list-style-type: none"> - Rollen in vergaderingen: voorzitter, secretaris, penningmeester - Samenleving: regio, Werelddelen - Ongelijkheid en discriminatie 	<ul style="list-style-type: none"> - Initiëren/organiseren van school-/klassenactiviteiten - Invloed uitoefenen op besluitvorming met leerlingen uit meerdere groepen - Eigen opvatting omzetten in activiteit 	<ul style="list-style-type: none"> - Verantwoordelijkheid buitenschools (buurt, milieu, stad) - Betrokkenheid bij school 		
PO 4/6	<ul style="list-style-type: none"> - Rechten van het kind - Samenleving: provincie, wijk, Europa 	<ul style="list-style-type: none"> - Invloed uitoefenen op besluitvorming in eigen groep - Inzicht in eigen capaciteiten - Aandragen oplossingen - Meedoen aan georganiseerde actie voor klas/school 	<ul style="list-style-type: none"> - Verantwoordelijkheid voor groep/school - Creativiteit - Assertiviteit - Bereidheid bijdrage te leveren aan kwaliteit omgeving (sociaal en fysiek) 		
PO 1/3	<ul style="list-style-type: none"> - Samenleving: stad, land 	<ul style="list-style-type: none"> - Spreken en luisteren 	<ul style="list-style-type: none"> - Betrokkenheid (bij groep) 		

3. Domein Identiteit

	Leerinhouden			Ervaringen	
	Kennis/inzicht	Vaardigheden	Houdingen	Binnenschools	Buitenschools
PO 7/8	<ul style="list-style-type: none"> • Godsdienstvrijheid • Vrede van Munster • Hindoeïsme, humanisme • Multiculturele samenleving • Symboliek en rituelen • Etnische groepen in de samenleving • vooroordeel • Jongerencultuur 	<ul style="list-style-type: none"> - Herkennen van symboliek in kunstuitingen - Stereotypen herkennen - Omgaan met vrijheden en beperkingen - Zelf onderscheid maken tussen goed en slecht en dit vergelijken met wat gangbaar is in samenleving - Herkennen van discriminatie - Omgaan met uitsluiting 	<ul style="list-style-type: none"> - Waarderen van verschillen 		
PO 4/6	<ul style="list-style-type: none"> - Christendom, Islam, reïncarnatie - Nationaliteit - Verschillende gezinssituaties en leefvormen - Persoonlijke held, idool 	<ul style="list-style-type: none"> - Inzicht in eigen mogelijkheden, beperkingen en opvattingen - Inzicht in verschillen tussen mensen - Verplaatsen in de ander, perspectiefwisseling - Rekening houden met opvattingen van anderen - Herkennen van uitingen van cultuur en religie in straatbeeld - Herkennen van discriminatie - Zelf onderscheid maken tussen goed en slecht 	<ul style="list-style-type: none"> - Gelijkwaardigheid - Zelfkennis - Zelfwaardering - Anderen willen betrekken 		
PO 1/3	<ul style="list-style-type: none"> - Mensen hebben overeenkomsten en verschillen - Mensen hebben elkaar nodig - Wel of niet geloven, God, kerk, moskee 	<ul style="list-style-type: none"> - Onderscheiden ik en de ander (uniciteit) - Uiten van gevoelens, wensen en opvattingen 	<ul style="list-style-type: none"> - Respectvol omgaan met anderen - empathie - Anderen willen helpen 		

